

Цибра Микола Федорович (Одеса) – доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Проблема свідомості у всі часи викликала інтерес у філософів, позаяк вона розглядає одну з найбільш значущих та специфічних сторін людської життєдіяльності. В історії філософії існують різні, інколи діаметрально протилежні точки зору, що пояснюють сутність свідомості, її походження та роль в суспільстві. У сучасній вітчизняній філософській думці переважаючим є розуміння свідомості як ідеальної форми діяльності, що направлена на віддзеркалення та перетворення дійсності. Виникнення свідомості – результат тривалого соціального розвитку, пов'язаного з формуванням високоорганізованої матерії – мозку, який функціонально здійснює вищу форму відображення дійсності і одночасно є органом формування людської думки. Складність визначення свідомості у тому, що людина не в змозі охопити цілісний об'єм розумової діяльності. Суб'єкт не сприймає безпосередньо фізіологічні елементи свідомості і створюється враження, що він має справу з процесом повністю вільним від будь-якої матеріальної основи.

Актуальність філософського аналізу проблеми свідомості, обумовлена насамперед тим, що філософія свідомості постає як методологічна засада вирішення базових, центральних теоретичних та практичних питань всіх гуманітарних наук. Разом з тим, широка палітра свідомості робить її предметом різних міждисциплінарних та приватно-наукових досліджень.

Свідомість людини це феномен, який має складну багатомірну, ієрархічну структуру, лише частина якої контролюється і усвідомлюється людиною. Системний аналіз свідомості виділяє наступні основні уяви про неї:

- а). властивість високоорганізованої матерії;
- б). функція головного мозку людини;
- в). ідеальне, як суб'єктивний образ об'єктивного світу.

Свідомість людини не статична, вона змінюється, тому можна наполягати на нестационарному процесі психічного виховання. Означений процес надихає до створення моделей сприйняття оточуючої дійсності, які також не статичні, змінюються за ступенем розвитку людини, на тлі процесів у суспільстві, переосмислення нею попереднього досвіду, його узагальненням.

Моделі сприйняття оточуючої дійсності цілком суб'єктивні, унікальні для кожної особистості. Розкриваються вони через форму образів, відчуттів, звуків, і мовою можуть бути відтвореними вербально, але зі значними викривленнями, що обумовлюється обмеженістю можливостей мови адекватно характеризувати внутрішній світ людини. Підсвідоме – сукупність психічних процесів, що не являються центром смислової діяльності свідомості, проте, мають вплив на протікання усвідомлених дій.

Поведінка людини завжди, так чи інакше, поєднується з її уявами про себе («образ «Я») і з тим, якою вона є насправді. Вивчення властивостей самосвідомості, адекватності самооцінок, необхідно у зв'язку з формуванням життєвої позиції особистості. Питання самосвідомості людини складне. Кожна людина має множину образів свого «Я», що існують у різних ракурсах: як вона сприймає себе, як уявляє ідеальне свого «Я», яким це «Я» постає в очах інших і т.д.

Один з самих авторитетних дослідників феномену самосвідомості І. С. Кон, визначаючи її, говорить, що це сукупність психічних процесів, за допомогою яких індивід усвідомлює себе в якості суб'єкта діяльності, а уява про себе складається у певний «образ «Я». Образ «Я» динамічне утворення особистості. Не випадково вивчення його вимагає зусиль спеціалістів різних наук – філософії, психології, психіатрії, соціології, етнографії,

історії і т. п. Одночасно, образ «Я» може переживатися як уява про себе в момент самого переживання, що позначається у психології як «реальне Я». Разом з тим, образ «Я» є і

«ідеальне Я» суб'єкта, те, яким він повинен був стати, щоб відповідати соціальним нормам та очікуванням громади.

Відомий езотерик П. Д. Успенський вважав, що в особі може бути легіон інших «Я». На мою думку, образ «Я» може бути представленим як «Я – уява» - те, що особистість уявляє про себе і «Я – сутність» - те, що особистість робить і як вона робить. Безумовно, переважання в структурі особистості уяв про себе, які не підтверджуються вчинками не сприяють здійсненню бажаного, дезорганізують діяльність та самосвідомість людини.

Міра адекватності образу «Я» оцінюється при вивченні одного з важливіших його аспектів – самооцінки особистості, т.т. розуміння особистості самої себе, своїх можливостей, якостей, свого місця серед інших. Саме за допомогою самооцінки відбувається регуляція поведінки особистості, тут вдається запобігнути різних проявів девіантності.

Ще на початку 20-го століття, гуманіст, великий мислитель всіх часів і народів, Л. М. Толстой, говорив, що людство повільно розвивається по щаблям ідеї добра. Вся сучасна педагогіка базується на хибному посилі (у певному відношенні) до ідеї Джона Локка, що дитина – це чистий аркуш. Сучасна наука спостерігає за зачаттям від «зеро» і спромоглась зробити висновки, що «чистий аркуш» розмальовується від зачаття мільярдами можливостей! Плід виховується ще в утробі матері. У сучасній методології наукового пізнання, діалектика розглядається як приватний випадок синергетики. Тут є приводи для наукових дуелянтів.

Для кращого розуміння, ще раз звернемося до проявів позасвідомого.

1. Поведінкові автоматичні процеси ще називають стереотипами. Вони настільки відпрацьовані, що людина їх навіть не помічає. Приклад стереотипу – радісний вигук, коли твоя команда забиває гол. Не варто плутати їх з соціальними стереотипами – загально прийнятою реакцією на будь-що (типу «доброї людини повинно бути багато» (і тому подібні перли).

2. Неусвідомлені процеси це, по-перше, спонукальні мотиви, що неусвідомлюються людиною, оскільки суперечать іншим мотивам чи соціальним нормам. Коли у спеку, ви проходите повз фонтану, ваше природне бажання - освіжитись, але ви цього не робите, тому що вас або оштрафують, або «не зрозуміють». Ключовий момент у тому, що ви не питаєте себе: «Чи це можна»? Питання-відповіді штовхаються на позасвідомому рівні.

3. Підпорогові сприйняття це умовні рефлекси на неусвідомленні подразники. Приклад найближчий - собаки Павлова.

4. Надіндивідуальні процеси психіки -- це натхнення, осяння, інтуїція.

Головна відміна позасвідомого від свідомого у тому, що позасвідоме орієнтується на фізичні потреби, одержання задоволень, на психічний і фізичний комфорти. У адекватної особистості свідоме тримає позасвідоме у соціальних межах, не дозволяє йому брати контроль над діяльністю свідомого. Саме у вирішенні цієї суперечності закладена вся природа індивіда.

Зрілість індивідуальної свідомості вимірюється усвідомленням людиною сенсу життя, свого суспільного призначення. Відповідно загально прийнятій етимології цього слова, поняття «людина» означає «доцільний». Доцільність є її головною функцією, без мети, без сенсу людина втрачає це звання. Сенс кожного окремого індивіда, слід вважати осмисленням прагнення до досконалості через позитивний гармонійний розвиток, який стає розумною метою життя, тобто формування нової збалансованої раціональності. Що таке «нова раціональність»? Це, коли людина думає, навіть коли вона не думає. Бажанно було б спростувати

думку геніального лікаря і письменника А. П. Чехова, що, мовляв, «справа не в оптимізмі чи песимізмі, а у тому, що із ста людей, дев'яносто дев'ять -- не мають розуму». Свідомість людини – складна комбінація. Щоб всі голоси, які в ній лунають, могли об'єднатися в один узгоджений хор - потребується докладати чималих зусиль і професійних знань. Чим більш досконально людина працює над собою, внутрішньо розвивається, тим яскравіше вона починає відчувати різні сторони своєї свідомості, і тим сильнішою вона відчуває себе, зростає бажання відчувати життєві принади все більше і глибінніше. Людина випереджає себе, і в той же час, починає лінуватись, задовольнятися однією уявою, уникаючи марудних пошуків спроб здійснення. Вона втрачає енергію, і може не бачити, що одержує речі, діаметрально протилежні тому, до чого нещодавн, прагнула.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бехтерев В. М. Избранные работы по социальной психологии. М., Наука, 1994, - 400 с.
2. Ефремов И. А. Час быка. М., Акт Terra, 2001.
3. Кон И. С. Открытие «Я» М., Политиздат, 1978. 367 с
4. Кондрашин И. И. Диалектика материи: Систем. подход к основам философии. М. Б. и, 1996, 218 с.
5. Мерфи Дж. Сила вашего подсознания. Изд. 5-е. – Ростов н/Д: изд-во «Феникс», 2004.-352 с.
6. Симонов П. В. Лекции о работе головного мозга. Потребностно- информационная теория высшей нервной деятельности. М.: Наука, 2001. 96с.
7. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание. М., Политиздат, 1972 – 303 с.
8. Успенский П. Д. Новая модель Вселенной: Пер. с англ. – СПб: Изд-во Чернышева, 1993, - с.560.
9. Толстой Л. Н. Дневники 1895-1910//Собр. Соч: В 22 т.- М.: Художественная литература. 1985. –Т. 22 – 555 с.
10. Цибра Н. Ф. Самоутверждение личности. Социально – философский анализ. Киев – Одесса, Вища школа, 1989.
11. Чехов А. П. Дневник успеха. Полное собрание сочинений в 30-ти томах. Том 17. Дневники. М., «Наука», 1987.